

מעמד אליהו הנביא ומת בהלכה

[א]

מלאך או בן אדם

פרקי דרבי אליעזר (פרק כח) נגלה לו הב"ה אמר לו מה לך פה אליהו, קנא קנאתי, אמ' לו לעולם אתה מקנא, קנאת בשמים על גלוי עריות, שנ' פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, וכאן קנאת, חייך שאין עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך.

ויש לדון בסטוס של אליהו הנביא האם הוא מוגדר שבן אדם, או דילמא שדינו כמלאך אלוקים, ויש בשה כמה וכמה נ"מ, כדלהלן.

סמיכה בזה"ז

הנה ידוע הפולמוס שהתחולל בין חכמי ירושלים וחכמי צפת בזמן מרן הבית יוסף ז"ל, בענין חידוש הסמיכה בזמן הזה, כאשר חכמי צפת רצו לחדש את הסמיכה, אע"פ שאין לנו בזמן הזה סמוכין. ותלו יסודותן בדברי הרמב"ם בפ' המשניות (סנהדרין פ"א מ"י) דכתב וז"ל, ויראה לי כי כשתהיה הסכמה מכל החכמים והתלמידים להקדים עליהם איש מן הישיבה וישימו אותו לראש, ובלבד שיהא זה בארץ ישראל כמו שזכרנו, הנה האיש ההוא שיתקיים לו הישיבה יהיה סמוך, ויסמוך הוא אחר כן מי שירצה. שאם לא תאמר כן אי אפשר שתמצא בית דין הגדול לעולם, לפי שנצטרך שיהיה כל אחד מהם סמוך על כל פנים ממש, והקב"ה יעד שישבו כמו שנאמר ואשיבה שופטך כבראשונה ויועצך כבתחלה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק, וזה יהיה בלא ספק כשיכון הבורא יתברך לבות בני אדם ותרבה זכותם ותשוקתם לשם יתברך ולתורה, ותגדל חכמתם לפני בא המשיח כמו שיתבאר זה בפסוקים הרבה במקרא.

וכן מבואר בדבריו במשנה תורה (סנהדרין ד, יא) וז"ל, נראין לי הדברים שאם הסכימו כל החכמים שבארץ ישראל למנות דיינים ולסמוך אותם, הרי אלו סמוכים ויש להם לדון דיני קנסות ויש להם לסמוך לאחרים, אם כן למה היו החכמים מצטערין על הסמיכה כו' לפי שישאל מפוזרין ואי אפשר שיסכימו כולן, ואם היה שם סמוך מפי סמוך אינו צריך דעת כולן אלא דן דיני קנסות וכו' ע"ש. ולאור דברי הרמב"ם הללו רצה לעשות המהר"י בי רב מעשה ולסמוך בזה"ז, אך המהרלב"ח (מחכמי ירושלים אז) סירב לדבר, ואף טען שהרמב"ם בהלכותיו חזר בו ולא החליט דבר זה בבירור, שהרי סיים "והדבר צריך הכרע" ע"ש.

אליהו מלאך או בן אדם

וכתב מהרלב"ח שהראיה שהביא הרמב"ם בפ' המשנה שאם לא תאמר כן אי אפשר שתמצא ב"ד הגדול לעולם, לפי שנצטרך שיהיה כל אחד מהם סמוך על כל פנים, והקב"ה יעד שישבו כמו שנאמר ואשיבה שופטך גו' - יש לדחות, שהרי אליהו יבא לפני המשיח כמבואר בכתובים ובדברי רז"ל, והרי הוא סמוך ויסמוך אחרים לפני בא המשיח.

אך המהר"י בי רב דחה דבריו, וטען שאליהו אין יכול להסמיך שהרי הוא מלאך ולא אדם, וא"כ שפיר הוכיח הרמב"ם שבהכרח יש אפשרות להסמיך שלא מפי סמוך, שאם לא תאמר כן אי אפשר שתמצא בית דין הגדול לעולם כמבואר בדבריו.

הרי לן מחלוקת בין שני גדולי עולם האם יש לאליהו הנביא דין מלאך או דין בן אדם, ונפק"מ אי יוכל לסמוך. ובאמת דבר זה כבר נדון בארוכה ברבותינו הפוסקים הראשונים והאחרונים ז"ל, ונרחיב הדיבור.

דין אשת אליהו וריב"ל דעלו לשמים בחייהם

הנה בתרה"ד (פסקים סימן ק"ב) כתב דאשת אליהו ואשת רבי יהושע בן לוי, (דעלה לשמים כהמבואר בכתובות עז, ב) מותרות, דאשת רעהו כתיב ולא אשת מלאך, והן כולן רוחני ולא גופני עכ"ל. והגר"א וסרמין זצוק"ל (קוב"ש ח"ב סימן כ"ח) הקשה מגמ' קידושין (יג, ב) דשקיל וטרי התם מיתת הבעל מנ"ל, והרי אשת מת ודאי לא מקרי אשת רעהו, וע"כ צ"ל שאע"פ שעכשיו כבר אינה אשת רעהו, מ"מ כיון שנאסרה שעה אחת הו"א דאסורה עולמית עד שיתחדש בה דבר המתירה, וזהו דילפינן מקרא דאיתקש מיתה לגט, וא"כ ה"נ גבי אשת אליהו וריב"ל אע"פ שעכשיו אינה אשת רעהו, מ"מ איסור שהיה בה להיכן הלך.

ותירץ הגר"א ע"פ מה שהביא בטור (יו"ד סי' רס"ז) בשם הרמ"ה דגר שמת והניח עבדים קטנים והגדילו אח"כ אין להן תקנה דכיון שלא הותרו בשעת מיתת האדון אינן ניתרין אח"כ. והב"י שם חולק עליו שניתר ע"ש, והרי הא דמיתת הגר מתרת עבדיו הוא מגז"ש דלה לה, דעבדו דגר כאשתו, דמיתת האדון מתרת כמיתת הבעל, וסובר הרמ"ה דמעשה המיתה מתרת ואינה מתרת אלא בשעתה, כמו גט דאינו מתיר אלא בשעתו, והב"י שחולק עליו סובר דההיתר הוא במה שהבעל מת ואין כאן בעל, והרי גם אח"כ הוא מת ואינו נמצא קיים. לפי"ז יתכן לומר עוד לשיטת הב"י דההיתר שנלמד מקרא גבי מיתה, הוא זה גופא דאינה אסורה אלא בשעה שיש לה בעל, וכיון שכן י"ל דזה גם כוונת המהר"א"י גבי אשת אליהו דכיון דעכשיו אינה אשת רעהו שהרי הוא

כולו רוחני ומלאך, ואין לה בעל, ממילא מותרת. אבל עדיין צ"ע דסוף כל סוף למה צריך קרא דמיתת הבעל מתירה, למה אינו נלמד מזה שאינו אשת רעהו.

מתים שיחיו לענין נישואין

ויש להסתפק מה הקם לתחייה האם צריך להתחתן שנית אחרי התחייה או לא, ועי' בבה"ט (אבה"ע סי' יז) בשם כנה"ג שלא צריך לחזור ולהתחתן. אבל עי' בפ"ת שהברכ"י מסופק בזה, והספק שלו הוא האם זיקת הנישואין בטל במיתה, או דילמא הא דהאשה קונה עצמה במיתת הבעל, היינו דוקא כאשר מת ונשאר מת, אך כשלא נקבר וחי ע"י נביא או חסיד, **אגלאי מילתא דאותה מיתה לא היתה מיתה כמות כל האדם, ולא פקעי קדושי קמאי ואשת איש**, ולא תפס בה קידושי דאיניש דעלמא, ובעלה כאשר חי מותר בה מיד כאשר היה לפני מותו. ועי"ש שמביא ראייה נפלאה מירושלמי, שדן לגבי מי שנתן גט לאשתו ע"מ שלא יבא מכאן עד י"ב חודש ומת תוך י"ב חודש, האם מותר לה לינשא. וכתוב בירושלמי שאסור, דחיישינן שמא יהיה לו תחיית המתים, ויבא לפני ה"ב חודש. ואם איתא שבמיתה בטל זיקת הנישואין, אפילו אם יחיה הרי אין כאן אישות, אלא ע"כ שלא בטל זיקת הנישואין. (וכבר העירו עליו דשם הרי מת ונקבר, א"כ לא היה לו צד שנשאר אישות).

האם בן השונמית טמאה

על החידוש של החיד"א שאם קם לתחייה אז אמרינן שאיגלאי מילתא למפרע שלא היה מת, יש להעיר שהרי הגמ' (נדה ע, ב) מספרת שג' דברי בורות שאלו אנשי אלכסנדריה את רבי יהושע בן חנינא, אשתו של לוט מהו שתטמא, אמר להם מת מטמא ואין נציב מלח מטמא, בן שונמית מהו שיטמא, אמר להן מת מטמא ואין חי מטמא, מתים לעתיד לבא צריכין הזאה שלישי ושביעי או אין צריכין, אמר להן לכשיחיו נחכם להן. ואם כדבריו למה ענה להם, שהטעם שבן השונמית אינו מטמא הוא משום שמת מטמא ואין חי מטמא, היינו משום עכשיו הוא כבר חי, תיפוק ליה שאיגלאי מילתא שלא היה באמת מת ולעולם לא היה טמא.

איך אליהו נטמא לבן הצרפית

עוד הק' לי ידידי הרה"ג ר' יוסף אליפנט שליט"א, מתוס' (ב"מ קיד, ב) שהק' איך אליהו הנביא טמא עצמו לבן הצרפית, ותל' שהיה יודע שיחיהו א"כ מותר מטעם פיקו"נ שדוחה כל התורה. ואם איתא היה יכול לתרץ שידע שיחיהו ואז איתגלי מילתא שלא היה מת ולעולם לא נטמא.

חילוק בין אם בא אליהו בגופו או נשמתו

ובעירובין (מג, א) בסוגיא דתחומין למעלה מעשרה איתא ת"ש הני שב שמעתתא דאיתאמרן בצפרא בשבתא קמיה דרב חסדא בסורא בהדי פניא מעלי בשבתא קמיה דרבה בפומבדיתא, מאן אמרינהו לאו אליהו אמרינהו אלמא אין תחומין למעלה מעשרה כו' ע"ש. ומבואר בזה בפשיטות דאין אליהו יכול להגיע אא"כ הוא בא מחוץ לתחום. ובחתם סופר (ח"ו סימן צ"ח) דן בזה באריכות ומסיק, שהאמת יורה דרכו, כי מעולם לא עלה אליהו בגופו למעלה מעשרה טפחים, רק שנפרדה נשמתו מגופו בארץ והנשמה עולה ומשמשת למעלה בין מלאכי שרת, וגופו נזדקק ושורה בג"ע התחתון בעוה"ז, וביום הבשורה במהרה בימינו תתלבש נשמתו בגוף הקדוש הלז, ואז הוא ככל אדם מחכמי ונביאי ישראל והוא מוסמך מרבו אחיה השילוני, או ממש רבינו ע"ה אם הוא פנחס, והוא יסמוך את חכמי ישראל ואז יש לו דין ככל בני ישראל. וכן בכל פעם שמתגלה ומתראה בעוה"ז מלוכש בגופו הוה, יש לו דין ככל ישראל. אך כשמתגלה בנשמתו כמו ביום המילה אז איננו מחויב במצות כי במתים חפשי כתיב. וגם כשמתגלה באופן זה הרי הוא מלאך, ואע"פ שלומד תורה ומגלה דינים אין לקבוע הלכה ע"פ דבריו, דהו"ל רק כמו חלום ורוח נבואה ואין משגיחין בבת קול. אך כשמתגלה בלבוש גופו הרי הוא מגדולי חכמי ישראל, ותשבי יתרץ קושיות ואיבעיות, ואילו תשמעון כי מי כמוהו מורה. וכשראוהו רבב"ח בבית הקברות של גוים ואמר ליה לאו כהן הוא מר, אז נתגלה בלבוש גופו, דעל נשמה בלא גוף לא שייך לשאול לאו כהן הוא מר. ובסוגיין נמי בהני שב שמעתתא אם אמרו אליהו, ע"כ איירינן בבא בלבוש גופו כדרכו לברר הלכות, והיינו מג"ע התחתון על פני שטח הקרקע לא מלמעלה למטה, וג"ע התחתון הוה בעוה"ז מחוץ לתחום הישוב, נמצא ששבתת גופו של אליהו הוה מחוץ לתחום.

אליהו הנביא בבית"ק

הנה הגמ' (בבא מציעא קיד, א) מספרת שרבה בר אבובא אשכחיה לאלהו הנביא דקאי בבית הקברות של נכרים, שאל אותו ולא כהן הוא מר, מאי טעמא קאי מר בבית הקברות, אמר ליה לא מתני מר טהרות, דתניא רבי שמעון בן יוחי אומר קבריהן של נכרים אין מטמאין. והק' התורי"ד הרי אע"פ שאין עכו"ם מטמאין באהל, אבל מטמאים במגע, א"כ נטמא אליהו הנביא. ותל' דאליהו מלאך הוא ובאוויר הוה קאי, דאהל איכא מגע ליכא.

וכבר העירו שמדברי תורי"ד אלה מוכח דלא כמו שמחדש החת"ס (הנ"ל) שרק כשאלהו הנביא מופיע כבן אדם הוא חייב במצוות, אבל כשנשאר בתור מלאך אינו חייב במצוות. אבל בתורי"ד מבואר שאע"פ שנוהג כמלאך הוא חייב במצוות, ששאלו

אותו ולא כהן מר, אע"פ שהיה עף באויר ואינו נוגע בקברות, רק מאהיל עליהם.

וע"ע באו"ז (ח"ב - הלכות עירובין סימן קמז) שגם מבואר שאלוהו היה מלאך, וז"ל לאו אליהו אמרינהו **דאיהו מלאך** ורגיל למיזל בקפיצה וקפץ לשם בשבת למעלה מ' טפחים, כי אליהו היה רגיל ליכנס בבתי מדרשות בשעה שעוסקין בתורה, אלמא אין איסור תחומין למעלה מעשרה טפחים דאי הוה אסיר אליהו לא הוה קפץ.

כשבא רבי בגופו היה פוטר בקידוש

ובגמרא כתובות (קג,א) איתא ת"ר בשעת פטירתו של רבי אמר לבני אני צריך, נכנסו בניו אצלו, אמר להם הזהרו בכבוד אמכם, נר יהא דלוק במקומו שולחן יהא ערוך במקומו מטה מוצעת במקומה. ואמרו שם מאי טעמא, דכל בי שמישהו הוה אתי לביתיה יעו"ש בגמרא. וברעק"א בגליון הש"ס שם ציין לספר חסידים (סימן תתשכ"ט) שהיה נראה בבגדי חמודות שהיה לובש בשבת ופוטר את הרבים בקידוש ולא כשאר מתים שהם חפשים ממצות כי צדיקים חיים ופוטרים בקידוש ע"כ. הנה מבואר בזה ג"כ כיסודו של החת"ס גבי אליהו, שכאשר היה בא בלבוש גופו הזך אזי היה דינו כאדם המחוייב במצוות, וה"נ רבינו הקדוש היה בא לביתו בלבוש גופו הזך ומתחייב במצוות ופוטר רבים בחובת קידוש והוא פלא.

וכן מרומז ברמב"ן ס"פ ויחי, וז"ל (בראשית מט, לג) וענין המדרש הזה (שיעקב אבינו לא מת) כי נפשות הצדיקים צרורות בצרור החיים, וזו תחופה עליו כל היום, לובשת לבושה השני שלא יפשטנה ערומה, כיעקב, או תתלבש לעתים מזומנות. ויובן הענין הזה במסכת שבת (קנב, ב) ובמסכת כתובות (קג, א):

[ב]

תורה לאו בשמים

עד שיבא אליהו

מוציאים אנו בכמה מקומות בש"ס "יהא מונח עד שיבא אליהו", שאלוהו הנביא יבא ויפשוט לנו ספיקתינו למי שייך האבידה, או דבר שבעלי דין חולקים עליו.

תורה לא בשמים ואין נביא רשאי לחדש

ונשאלת השאלה איך אפשר לסמוך על אליהו הנביא, הרי "תורה לא בשמים היא", כדאיתא (ב"מ נט, ב) במחלוקת רבי יהושע ור"א בתנור של עכנאי, שר"א רצה להוכיח שהצדק אתו, והוכיח מכמה דברים של שינוי הטבע, ולבסוף יצא ב"ק שהלכה כמותו, ועמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בשמים היא, שואלת הגמ' מאי (דברים ל') "לא בשמים היא", אמר רבי ירמיה שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול.

והיה אפשר לחלק בין בירור הלכה לבירור מציאות, שהיכא שהנביא רק מברר המציאות לא קיים הכלל של תורה לא בשמים, ולכן אפשר לסמוך על אליהו הנביא לענין השבת אבידה וכדומה, ורק לענין בירור הלכה אין לסמוך עליו. וכן מבואר ברש"י (שבת קח, א), דיעוין בגמ' שם, דבעא מיניה מר בריה דרבינא מרב נחמן בר יצחק, מהו לכתוב תפילין על גבי עור של דג טהור, אמר לו אם יבא אליהו ויאמר, מאי אם יבא אליהו ויאמר, אילימא אי דאית ליה עור אי דלית ליה עור הא חזינן דאית ליה עור, אלא אם יבא אליהו ויאמר אי פסקא זוהמא מיניה אי לא פסקא זוהמא מיניה. וכתב רש"י ד"ה מאי אם יבא אליהו ויאמר - **היתר ואיסור אין תלוי בו דלא בשמים היא**, משמע דדבר של מציאות שפיר אפשר לסמוך עליו, ולכן באמת לענין פסקא זוהמא היו סומכים עליו.

שאלה באורים ותומים

וכן מבואר ברש"י לענין שאלה באורים ותומים, דהנה איתא בגמ' (עירובין מה, א) וישאל דוד בהשם לאמר האלך והכיתי בפלשתים האלה, ויאמר השם אל דוד לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה, ומק' הגמ' מאי קמבעיא ליה אילימא אי שרי אי אסור, הרי בית דינו של שמואל הרמתי קיים, אלא אי מצלח אי לא מצלח, דיקא נמי דכתיב לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה שמע מינה. וכתב רש"י ד"ה הרי שמואל ובית דינו קיים - **דמידי דאיסור והיתר לא משייל באורים ותומים**. (דרך אגב משמע מהגמ' שרק משום שב"ד של שמואל הנביא היה קיים, לא היה להם רשות לשאול הלכה מאורים ותומים, אבל אם לא היה להם אפשרות לברר ההלכה לא קיים הכלל של תורה לא בשמים, עי"ע בזה להלן מה שכתבנו בשם החיד"א).

נביא המכריע הלכה הוי נביא שקר

וגם ברמב"ם (יסודי התורה ט, ד) משמע שרק לענין בירור הלכה אמרינן תורה לא בשמים, שכתב שלא לבד כשהנביא מחדש דין הוי נביא שקר, אלא גם בהכרעת ההלכה, וז"ל אפילו אם אמר בדין מדיני תורה, שהשם צוה לו שהדין כך הוא, והלכה

כדברי פלוני, הרי זה נביא השקר ויחנק, אף על פי שעשה אות, שהרי בא להכחיש התורה שאמרה לא בשמים היא, אבל לפי שעה שומעין לו בכל.

ובהקדמת הרמב"ם לפירוש המשנה מאריך בכל הענין של נביא שקר, וכתב שאפילו אלף נביאים שכולם כאלהו ואלישע פירשו איזה פירוש, ואלף חכמים וחכם פירשו היפך אותו הפירוש, אחרי רבים להטות, ועושים כדברי האלף חכמים וחכם, לא כדברי האלף נביאים המופלגים. ומביא ראיה ממה שאמרו חז"ל האלקים אלו אמרה לי יהושע בן נון בפומיה לא הוה ציתנא ליה, ולא שמענא מניה. ואמרו עוד אם יבוא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו, בסנדל אין שומעין לו. כוונתם בכך שאין תוספת וגרעון בתורה מצד הנבואה בשום פנים. וכן אם אמר הנביא שהשם אמר לו כי הפסק במצוה פלונית כך, ושדינו של פלוני הוא הנכון, הרי אותו הנביא נהרג לפי שהוא נביא שקר, לפי שאין תורה אחרי השליח הראשון, ואין תוספת ואין גרעון, לא בשמים היא. ולא נצטוונו "ובאת אל הנביא", אלא "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט".

בירור של המן

אבל עי' בספר ברכי יוסף (או"ח לב, ד) בשם מהר"ם ן' חביב (תוס' יוהכ"פ יומא עה, א) שכתב דאין הולכין אחר נביא שיאמר בענין ספק בן שבעה לראשון, שפלוני הוא בן פלוני, או פלוני מכר עבדו לפלוני, דעל פי שנים עדים יקום דבר כתיב. והקשה לפי"ז במ"ש (יומא שם) בסוגיא דדנה על "מן", גז - שמגיד להם לישראל אי בן תשעה לראשון ואי בן שבעה לאחרון. תניא רבי יוסי אומר כשם שהנביא היה מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין, כך המן מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין, כיצד שנים שבאו לפני משה לדין זה אומר עבדי גנבת וזה אומר אתה מכרתו לי, אמר להם משה לבוקר משפט, למחר אם נמצא עומרו בבית רבו ראשון בידוע שזה גנבו, אם נמצא עומרו בבית רבו שני בידוע שזה מכרו לו. ותל' התוס' יוה"כ דעפ"י הדינן וההלכות היה משה רבינו פוסק את הדין, ולאמת דבריו בא האות העומר שכנגדו מוכיח. מבואר בדבריו דלא מיבעיא בספיקא דדינא אין לסמוך על דברי נביא, אלא אפילו בספק במציאות, אם בא נביא ואמר שהמציאות כך הוא, לא סמכין עליה. אבל לכאורה פשטות הסוגיא מורה שסמכו על המן לבירורים הנ"ל, ולא שמשה רבינו הסיק מסקנותיו על פי דין, וא"כ בפשטות יש להוכיח משם שאפשר לסמוך על הנביא בבירור המציאות.

מנצפ"ך

ועי"ש (בברכ"י) שמביא מכמה מקומות בש"ס שמוכח שאפשר לסמוך על אליהו לבירור מציאות, אחד מהם ההיא דריש מגילה (ב, ב) מנצפ"ך צופים אמרו, ומק' הגמ' ותסברא והכתיב (ויקרא כ"ז) אלה המצות, שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, ועוד האמר רב חסדא מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין, ומסיק דשכחום וחזרו ויסדום, הרי לן אומר החיד"א שאפשר לברר על פי הנביא, ולכן הנביאים היו יכולים להזכיר לנו איזה אות בסוף ואיזה באמצע.

דבר שנלמד מהלל"מ

ויש להעיר על הראיה דהנה לענין ערבה נחלקו (סוכה מד, א) רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי, חד אמר יסוד נביאים וחד אמר מנהג נביאים, והגמ' אומרת דתסתיים דרבי יוחנן הוא דאמר יסוד נביאים, ומק' הגמ' שרבי יוחנן עצמו אמר דערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני, ומשני שכחום וחזרו ויסדום. ופרש"י דיסודם על פי הדבור, ותמה עליו בהגהות מהר"ץ חיות, הרי בתמורה (טז, א) איתא שהלכות שנשתכחו בימי אבדו של משה, החזירים עתניאל בן קנז בפלפולו, ולא היה אפשר להחזירים ע"י נביא או מן השמים כדאיתא התם, משום דתורה לאו בשמים היא, א"כ איך כתב רש"י שיסודם על פי הדבור. ושמעתי פעם ממו"ר הגרא"ז אפשטיין זצ"ל שרצה לחדש, שהכלל דתורה לאו בשמים לא נאמר אלא לענין דברי תורה שנמסר לנו ללמדם ולהכריע כפי השגתינו, (שזה היסוד של תורה לא בשמים כמבואר בדרשות הר"ן דרוש חמישי ודרוש שביעי) אבל דבר שמעיקרו אינו אלא הלכה למשה מסיני, אז לא קיים הכלל של תורה לאו בשמים, שהלל"מ כולו מן השמים היא. ולפי"ז א"א להוכיח ממה שהנביאים החזירו אותיות מנצפ"ך, שאותיות התורה הם כולו הלכה למשה מסיני, א"כ שוב לא חל עליהם ההגבלה של תורה לאו בשמים, ושפיר אפשר להחזירים ע"י הנביאים.

כמה וכמה ראיות מראשונים

ועי"ש שהביא כמה וכמה לשונות בראשונים שמבואר בדבריהם שאפשר לסמוך על הנביא לענין מציאות.

תוס' (יבמות צט, ב) כתבו שאם יבוא אליהו ויאמר שהוא כהן היה ראוי לעבוד, ומשו"ה מצו משוו שליח. הרא"ש (סוף מס' סוכה) כתב גבי אתרוג בחו"ל בשמיני ספק שביעי אסור, דטעמא משום דאם יבא אליהו ויאמר עברוהו לאלול הוי שמיני שביעי. וכ"כ הרשב"א בתשובה (סימן יו"ד) לענין חזרת מיכל לדוד המלך אחר נשואיה לפלטי, שכתב דאפשר שלא בא עליה פלטי, אבל הק' מנין היה דוד יודע זה, ותל' כי נביאים היו בימי דוד, ועל פי נביא עשה. הרי לן שאע"פ שעל פי דין מיכל ופלטי אינם נאמנים לומר שלא קרב זה אל זה, אבל הנביא נאמן ומיכל התורה לדוד המלך ע"ה.

תיקו

מצינו בכמה מרומות בש"ס כשנשאר בספק כתוב "תיקו", ומלמדים אותנו שהפירוש הוא תשבי יתרץ קושיות ואבעיות, (וכן הוא בספר הערוך השלם בשם רבינו שמואל הנגיד), וקשה איך אליהו יכול לפשוט לנו הספיקות הרי תורה לא בשמים. ורגילים לפרש, וכן מבאר מהר"ץ חיות ב"מאמר אליהו", ש"תשבי יתרץ" היינו שיברר עיקר הדין ולא בנבואה, ולעתיד לבוא יתבררו כל הספיקות בדין ע"י גדרי ההלכה, ואז הכל ידעו שהדין כן. וכ"ה בשו"ת חת"ס (הנ"ל) שדן שם שלפעמים אליהו הנביא מופיע כמלאך, כמו אצל בריתות, ואז פטור הוא מן המצוות, אבל היכא שמתגלה בלבוש גופו הרי הוא מגדולי חכמי ישראל, **ותשבי יתרץ קושיות ואיבעיות**, ואילו תשמעון כי מי כמוהו מורה.

וראיתי בזה דבר נחמד בספר דף על הדף (ב"מ לו, א) שהביא מספר ארזא דבי רב (יבמות טז, א אות פ"ד) בשם הרב מפוניביז' שהקשה מאי שנא שכאן אומרים יהא מונח עד שיבא "אליהו", ואילו תיק"ו שהוא ר"ת "תשבי" יתרץ קושיות ואיבעיות, לא נקרא לגבי זה בשם אליהו, אלא תשבי. ויתרץ דאליהו הוא מכונה בתור מלאך שעלה בסערה השמימה, ולכן לגבי ספיקות לא יוכל להכריע בזה, דתורה לאו בשמים היא, רק מצד ת"ח היה יכול לפסוק, לכן מכונה לענין זה בשם "תשבי" ולא בשם "אליהו", אבל לענין ספק של מי זה, דזה הוא ספק במציאות, יכול גם "אליהו" ונביא לברר.

היכא שא"א לברר

החיד"א (שם) רצה לחדש שבדבר שנחלקו בזמן הסנהדרין ועמדו במחלוקת ואין מכריע, ולא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, בזה אם יבא בת קול או רוח הקדש לומר שסברת פלוני אמת צייתנו, לה מאחר דסנהדרין והשופטים לא יכלו להסכים בדבר. ולפי"ז מובן למה אליהו הנביא יכול לפשוט התיק"ו.

[ג]

בת קול

הלכה כדברי בית הלל

ע"י בכסף משנה (יסודי התורה ט, ג) שהקשה על מה שפסק הרמב"ם שתורה לא בשמים היא, א"כ איך אנחנו פוסקים כדברי ב"ה, הרי אמרו (יבמות יד, א) דיצתה בת קול לומר דהלכה כב"ה, ומשמע שמכח הבת קול הוא דקיי"ל הכי בכל דוכתא, וקשה הרי תורה לא בשמים.

וע"י בספר שם הגדולים, (מערכת גדולים אות י, ערך רבינו יעקב החסיד) שמביא תי' הפר"ח דהא דקיי"ל בכל דוכתא דהלכה כב"ה, לאו משום ב"ק, אלא דמשמע לן דאחרי רבים פירוש בתר רובא ממש, ולא בתר חידוד טפי. עוד תי' על פי שכתב לעיל, דשאני מחלוקת ב"ה כי איש אין בארץ להכריע, ובכ"ה לא אמרה הרמב"ם.

עשו כדבריהם או לא

והנה נחלקו (יבמות יד, א) רב ושמואל האם ב"ש עשו כדבריהם או לא, רב אומר לא עשו ב"ש כדבריהם, ושמואל אמר עשו ועשו. ויש שני לשונות בגמ' האם מיירי קודם הב"ק או אחר הב"ק. ללישנא קמא מיירי קודם בת קול, וב"ה הם הרוב, למ"ד לא עשו דהא ב"ה רובא, ומ"ד עשו כי אזלינן בתר רובא היכא דכי הדדי נינהו, הכא בית שמאי מחדדי טפי. ללישנא בתרא מיירי לאחר בת קול, מ"ד לא עשו משום דיצא בת קול, ומ"ד עשו רבי יהושע היא דאמר אין משגיחין בבית קול.

חילוק בין ב"ק דב"ה וב"ק דר"א

והק' בתוס' מ"ש דלא קי"ל כבת קול דר"א, כדאיתא (ב"מ נט, ב) שיצאתה בת קול ואמרה מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמוהו בכל מקום, אלא אמרינן בכל דוכתי דשמותי הוא ואין הלכה כמוהו, וכבת קול דב"ה קיימא לן, שהרי כידועה הלכה כב"ה. ותי' בתוס' שני תירוצים, א' דבת קול דר"א לא יצאה אלא לכבודו, שאמר מן השמים יוכיחו כדאמר התם, ב' דההיא בת קול היתה כנגד רבים, דרבנן הוו רובא, דודאי אין הלכה, אבל כבת קול דב"ה קי"ל משום דהוו ב"ה רובא, אלא דב"ש מחדדי טפי. יוצא מתוס' שלתירוצן הראשון משגיחין בב"ק בכל אופן, ולתי' ב' לפחות היכא שאין הב"ק מתנגד להלכה.

ולפי"ז יש ליישב מה שהקשינו לעיל איך תשבי יתרץ וכו' הרי תורה לא בשמים, ולפי תוס' ניהא, שהיכא שאינו מתנגד להכרעת ההלכה שפיר אפשר לסמוך על הנביא.

נקטם ראשו

כתוב במשנה (סוכה לב, ב) שהדס שנקטם ראשו פסול. אבל הרמב"ם (הל' לולב ה, ה) כתב וז"ל הדס שנקטם ראשו כשר, וכו' והשיג עליו הראב"ד וכתב שכבר הופיע **רוח הקודש בבית מדרשנו מכמה שנים**, והעלינו שהוא פסול כסתם משנתינו, ודברי ר' טרפון שאמר (סוכה לד) אפילו שלשתן קטומים כשרין, ענין אחר הוא ולא שנקטם.

ועי' בספר כפות תמרים (סוכה לב, ב) שמהריב"ל (ח"ג סימן ק"י) הבין כי רוח הקדש ממש הופיע בבית מדרשו של הראב"ד, ואעפ"כ חלק עליו הרמב"ן, משום דלא בשמים הוא. וכתב עליו החיד"א דלאחר נשיקת ידיו של הריב"ל נראה כי לא נשתבח הראב"ד שממש הופיע רוח הקדש לו בדין זה, אלא כיון שערב לו הפירוש והחילוק שפירש, אמר כן בדרך גוזמא. ובס' תמים דעים נתבאר דהראב"ד אמרה למילתיה מכח טענות וקושיות, ולא אמרה בשם רוח"ק. ומ"מ קושטא דמלתא הכי הוי, שאם יאמר פוסק א' או פירוש אחד בשמועה בשם רוח הקדש, יכולין לחלוק עליו משום דלא בשמים הוא, ואין משגיחין בבת קול.

על מה שכתב מהריב"ל שהרמב"ן חולק על הראב"ד משום דתורה לא בשמים יש להעיר, דא"כ איך פוסקים כב"ה, שלפי הרמב"ן א"א לומר שהכריעו שרוב מנין עדיף על רוב חכמה, שהרי כתב שמחדידי אינו בטל כלפי רוב, וע"כ שמכח הב"ק הכריעו כב"ה, א"כ ע"כ שהכלל של תורה לא בשמים לא שייך לגבי בירור הלכה שלא נכרעת.

שיטת הראב"ד

נחלקו הרמב"ם והראב"ד (בית הבחירה ו, יד) לענין קדושת בית המקדש בזמן הזה, שיטת הרמב"ם שאפילו למ"ד שלענין קדושת א"י קידשה לשעתה לא קדשה לעתיד לבא, אבל קדושה ראשונה שקדשה שלמה שהוא קידש העזרה וירושלים לשעתן וקידשן לעתיד לבא. הראב"ד סובר שאפילו לרבי יוסי דאמר קדושה שנייה קדשה לעתיד לבא, לא אמר אלא לשאר א"י, אבל לירושלים ולמקדש לא אמר, לפי שהיה יודע עזרא שהמקדש וירושלים עתידים להשתנות ולהתקדש קידוש אחר עולמי בכבוד השם לעולם, כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו לפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת. לכאורה מכאן מוכח שאין כוונת הראב"ד למליצה בעלמא, שכאן הרי אומר מה שהיה בדעת עזרא.

ויש עוד כמה מקומות שהראב"ד מתבטא בלשונות כאלה, בהל' מטמאי משכב ומושב (ז, ז) כתב וז"ל ברוך השם אשר גלה סודו ליראיו. ובספרו בעלי הנפש (שער המים סימן ה) כתב כך הראוני מן השמים. ובפירושו לתורת כהנים (אחרי מות א, יד) כתב ונזדמן לי פי' מן השמים.

א"כ בפשטות שיטת הראב"ד כמו תוס' שהיכא שאין הב"ק מתנגד להלכה שפיר אזלינן בתריה, או שרק לב"ק של ר"א לא שומעין.

[ד]

חלומות

שו"ת מן השמים

כידוע היה אחד מהראשונים שכתב ספר שאלות ותשובות מן השמים, בו מביא שמנים ותשע שאלות הלכתיות ששאל בשאלת חלום, וענו לו מן השמים, והוא פסק על פיהן. ועי' בשם הגדולים (הנ"ל) בשם ספר שבלי הלקט שהמחבר הוא רבינו יעקב ממרוי"ש, ומספר חרדים (סוף דף מ"ב) נראה שהיה גיסו של הרב המרדכי. עוד כתב שם שבכלל השאלות ראה שאלה אחת ששאל ליל כ"ט לחדש אלול שנת תתקס"ג, וא"כ היה בסוף ימי הרמב"ם. ועי' בהקדמת הגר"ר מרגליות לשו"ת מן השמים (מהדורת הרב קוק) שלפי"ז א"א לומר שהיה גיסו של המרדכי, שהרי המרדכי נהרג על קידוש השם בשנת ה' אלפיים ושבעים, יותר ממאה שנה מליל כתיבת אותו תשובה.

וכבר דנו המפרשים איך פסק על פי החלומות הרי תורה לאו בשמים, ולפי כל הנ"ל ניחא שגם הוא סבר כתוס' ביבמות שהיכא שלא מתנגד להלכה פסוקה, אפשר לסמוך על תורה שבשמים.

בדברי הראשונים

בהקדמתו של הגר"ר מרגליות מביא מכמה וכמה ראשונים שסמכו על חלומות לבירור הלכה. בהגהות אשרי (ע"ז פ"ב סימן מא) כתב שהרשב"ם כתב בשם רבינו שלמה דבורביט"א היינו דג טהור, ור' יהודה חסיד אמר כל מי שיאכל בורבטא לא יזכה לאכול לויתן. ופעם א' התירו רבינו אפרים, ואמרו לו בחלום שהתיר שרצים וחזר בו ואסרו, וכל הפוסק מלאכלו ינחו ברכות על ראשו. ובספר תשב"ץ קטן (סימן שנב) מאריך יותר בהסיפר, שפעם אחת אכל רבינו אפרים ז"ל מדג שקורין בורבט"א, ובלילה נראה לו זקן אחד בעל שיבה ובעל שער והדר פנים ומגודל זקן והביא לו קופה מלאה שרצים, ואמר לו קום אכול, ונרתע מאד א"ל והלא שרצים הם, אמר לו כך אלו מותרים כמו השרצים שאכלת היום. בהקיצו ידע שאלהיו זכור לטוב נגלה אליו, ומהיום והלאה פירש מהם.

כידוע שהסיבה שהר"י מווינא בעל ספר אור זרוע, קרא לספרו או"ז משום שהיה מסופק בכתיבת שם עקיבה, והראו לו בחלום הפסוק אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, סופי תיבות ר' עקיבה, ונכתב בה"א. ועי' בהקדמתו שמרמז לזה.

בתשובות מיימוניות (קנין סימן לא) דן בסוגיא דפועל יכול לחזור בו, באופן שחלה הפועל, שיש לחלק בין אם קיבל המעות או לא, וכתב שכן נ"ל הלכה למעשה במלמד שחלה וכל פועלים, ואף על פי שלא קיבלתי מרבתי שקיבלו מרבתיהם חילוק בין הקדים לו שכרו ללא הקדים, וכן דנין בכל צרפת וכן דנתי עד עכשיו כדברי רבתי, **חוזרני בי ונ"ל הלכה למעשה כמו שהוכחתי מפי בעל החלום**. כאן יש חידוש יותר גדול שפסק על פי "בעל החלום" נגד רבתי, וכאן לא מספיק תירוצו השני של תוס', דכאן היה נגד הפסק המקובל, אלא ע"כ שסובר כתי' הראשון שלעולם סומכין על ב"ק, וב"ק של ר"א שאני, שהיה לכבודו בעלמא.

בשו"ת הרשב"ש (סי' תרלה) מביא שאלת חלום ששאל החכם האשכנזי על ענין בתים הדבוקין שאינם בדוקין בחורין וסדקין. התשובה הכהנים הנכנסים כשרים וצדיקים. הרדב"ז (שו"ת רדב"ז חלק ו סימן ב אלפים רפו) נשאל על מי שיש לו תפילין לדעת ר"ת, ורוצה לעשותם לדעת רש"י ז"ל אם יש בדבר חשש איסור. ופסק שהדבר מותר, ובאותה הלילה הראהו בחלום שלא הורה יפה, וחזר בו. אבל עי"ש שכתב שחזר ועיין בסוגיא כמו שדן שם בתשובה, ולכן חזר בו ופסק שאסור לעשות כן מן הדין מהטעמים אשר כתב שם.

וכעין זה מצאנו בשו"ת הרי"ד (סימן קיב) וז"ל והמכשיר הדבק אפילו בדופן, אני קורא עליו אומר לדבק טוב הוא, והרי הוא עובד ע"ז ומאכיל טרפות לישראל. ואף על פי שדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין ואין לסמוך עליהן, **אליהו זכור לטוב נדמה לי בחלום ושאלתי את פיו על הדבק שמכשירים בני אדם אם האמת אתם, ואמר לי בין הסרך בין הדבק שלא במקום רבנותא טרפה. אבל הסמך שלי על סוגיית שטת ההלכה הוא**.

עי"ש שמביא מעוד כמה וכמה גדולים שהורו על פי חלום.